

О. В. Разиграєв –

*кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Культурно-освітнє життя корпусу державної поліції на Волині у 1919–1926 рр.

*Роботу виконано на кафедрі нової та новітньої історії
зарубіжних країн ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті розкривається культурно-освітнє життя корпусу поліції Волинського воєводства. Система освіти службовців державної поліції складалася із трьох основних типів шкіл. На Волині окружна поліцейська школа для підготовки рядового складу працівників органів внутрішніх справ розміщувалась у м. Острозі. Серед основних проявів культурної діяльності правоохоронців можна відзначити функціонування мережі поліцейських бібліотек, оркестру при Рівненському повітовому управлінні державної поліції, а також Товариства тверезості службовців державної поліції Волинського 13-го округу.

Ключові слова: поліція, культура, освіта, школа, бібліотека, оркестр.

Разыграев О. В. Культурно-образовательная жизнь корпуса государственной полиции на Волини в 1919–1926 гг. В статті раскрывается культурно-образовательная жизнь корпуса полиции Волинского воєводства. Система образования служащих государственной полиции состояла из трех основных типов школ. На Волини окружная полицейская школа для подготовки рядового состава работников органов внутренних дел размещалась в г. Остроге. Среди основных проявлений культурной деятельности стражей порядка можно отметить функционирование сети полицейских библиотек, оркестра, при Ровенском поветовом управлении государственной полиции, а также Общества трезвости служащих государственной полиции Волинского 13-го округа.

Ключевые слова: полиция, культура, образование, школа, библиотека, оркестр.

Razyhraeyv O. V. Cultural and Educational Life of Corps of State Police in Volyn in 1919–1926. Cultural and educational life of corps of police of the Volyn province described in the article. The system of education of State Police consisted of three basic types of schools. On Volyn the main Police School was situated in Ostroge. Among the basic displays of cultural activity of police it is possible to mark functioning of network of police libraries, orchestra at the Rivne department of State Police, and also Societies of sobriety of State Police of Volyn (XIII) district.

Key words: police, culture, education, school, library, orchestra.

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед сучасних краєзнавчих досліджень, що торкаються західноволинських земель міжвоєнного періоду, можемо виділити чимало розвідок на суспільно-політичну та соціально-економічну тематику, а також із проблем духовної сторони життя суспільства. Разом з тим, невисвітленим залишається питання минувшини структур польської державної поліції, котрі відіграли помітну роль у міжвоєнній історії Волинського краю.

Діяльність польської поліції у західноволинському регіоні донині не була об'єктом наукових досліджень серед вітчизняних істориків. Серед польських дослідників найбільший внесок у вивчення правоохоронних органів зробили Р. Літвінський [4, 24], А. Пелонський [6] та ін.

Метою цієї статті є спроба показати освітньо-культурне життя корпусу державної поліції на Волині у 1919–1926 рр.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Освітнє питання. Належне виконання поліцейськими своїх професійних обов'язків великою мірою залежало від рівня освіти правоохоронного корпусу. Система поліцейської освіти Другої Речі Посполитої була закладена статтею 32 Закону “Про державну поліцію” від 24 липня 1919 р., де говорилося про створення шкіл для постерункових та пшодовників при окружних управліннях державної поліції. Закон зобов'язав також окружних керівників поліції організувати спеціальні курси для службовців слідчої служби (кримінальної поліції). Внутрішню організацію та програми навчання встановлювали відповідні інструкції та розпорядження МВС [1, 639].

Організацією, а також координацією освітнього питання у загальнодержавному контексті займався III відділ Головного управління державної поліції у Варшаві. Саме тут 10 жовтня 1919 р.

розпочала діяльність спеціальна школа для поліцейських, закінчення якої було обов'язковим для усіх службовців [2, 1].

У лютому 1920 р. при окружних управліннях державної поліції розпочався процес організації шкіл для нижчих службовців поліції (рядового складу. – *О. Р.*) – постерункових та пшодовників. Упродовж двох місяців навчання поліцейські були зобов'язані опанувати кримінальний кодекс, а також різні інструкції щодо діяльності органів внутрішніх справ [3, 147–148]. Окружні школи організовувалися на тих самих засадах, що і школа при Головному управлінні державної поліції. Викладацький склад такого навчального закладу складали: вищий службовець поліції – помічник окружного коменданта у справах керівництва курсами та професійного вишколу; інструктори – колишні військові, які працювали у державній поліції й займалися питанням вишколу правоохоронців, а також професіонали із слідчої служби; викладачі кримінального, державного та адміністративного права [4, 133].

Програма навчання у окружних школах була аналогічною до програми теоретично-практичної школи у Варшаві. Слід зазначити, що поряд із вказаними вище професійними предметами поліцейські вивчали історію та географію Польщі [5, 106]. Окрім окружних поліцейських шкіл, згідно з наказом головного коменданта державної поліції від 28 вересня 1920 р., створювалися повітові освітні заклади для правоохоронців. Вони виконували допоміжну освітню функцію для службовців комісаріатів та постерунків.

Система поліцейської освіти Другої Речі Посполитої, яка усталилася наприкінці 1920 р., складалася із трьох рівнів шкіл: Головної школи у Варшаві для вищих службовців, окружних (воєводських) шкіл та шкіл при повітових управліннях державної поліції [6, 79].

На Волині робота щодо підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня кадрів проводилася ще до офіційного створення Окружного управління державної поліції. Так, Луцький повітовий комендант у наказі № 4 від 2 листопада 1920 р. рекомендував керівникам комісаріатів проводити практичні та теоретичні заняття із особовим складом. Такий навчальний курс охоплював вивчення закону “Про державну поліцію” від 24 липня 1919 р., основи слідчої служби, муштру та фізичне виховання [7, 6].

У Волинському воєводстві окружну поліцейську школу було утворено у 1921 р. До березня 1926 р. вона розміщувалася у м. Острозі. З березня 1926 р. воєводська поліцейська школа продовжила роботу в Луцьку [8, 1]. 5 серпня 1921 р. комендантом (керівником. – *О. Р.*) окружної поліцейської школи в Острозі було призначено комісара Т. Кубицького, посаду інструктора обійняв пшодовник А. Гарновський [9]. У досліджуваний період на Волині функціонувала також школа для постерункових у Житині, що у Рівненському повіті.

Навчальний процес у Острозькій поліцейській школі проводився на двох курсах – для постерункових та пшодовників. У жовтні 1921 р. тут закінчився II навчальний курс для постерункових. Із 81 слухача лише три особи отримали оцінку “відмінно”, 20 – “добре”, 39 – “задовільно” і 19 – “незадовільно” [10, 31]. Упродовж 15 березня – 1 липня 1922 р. в Острозі тривав III навчальний курс для постерункових, який закінчило 77 слухачів. Результати екзаменів засвідчили значне підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня поліцейських, адже 23 особи отримали оцінку “відмінно”, 42 – “добре”, чотири – “задовільно” і лише вісім правоохоронців не змогли скласти екзамен [10; 42–43, 76]. 8 серпня 1923 р. 58 учасників позитивно закінчили V навчальний курс для постерункових [11, 149]. Це був останній курс для постерункових в Острозькій поліцейській школі, бо у зв'язку зі зменшенням бюджетного фінансування Головне управління державної поліції зупинило їх організацію [12].

Упродовж 1923 – початку 1926 рр. в Острозі було організовано шість навчальних курсів для пшодовників, на яких професійну освіту здобуло близько 360 осіб [13, 1; 14, 149; 15, 5]. Згідно з результатами іспитів 6 % слухачів отримали оцінку “відмінно”, 40 % – “добре”, 48 % – “задовільно” і 6 % – “незадовільно”. Правоохоронці, які не отримали позитивної оцінки, були зобов'язані повторно скласти іспити. Лише після цієї процедури вони могли отримати відповідне свідоцтво державного зразка про закінчення поліцейської школи [16, 106–107; 17, 4; 18, 4; 19, 1; 20, 5].

Службовці державної поліції Волинського (13-го) округу здобували професійну освіту й поза межами регіону, зокрема у Сосновцях (Келецьке воєводство), Лодзі, Любліні та Варшаві [21, 2–3; 22, 8]. Так, відповідно до наказу № 11 окружного коменданта В. Гуджевського від 19 лютого 1922 р., на VIII навчально-освітній курс у Головній школі державної поліції, що у Варшаві, були направлені комісар К. Герловський, підкомісар Я. Латкевич, підкомісар В. Добровольський, аспірант Б. Кнап та

службовець канцелярії IX ступеня Я. Беренда [10, 24–25]. У липні 1922 р. 10 поліцейських із Волинського округу взяли участь у навчальному курсі, що відбувався у Лодзькому воєводстві. Результати складених іспитів засвідчили успішне засвоєння правоохоронцями дидактичної програми: п'ять службовців одержали оцінку “відмінно”, чотири – “добре” і лише один – “задовільно” [10, 82]. Упродовж другого кварталу 1925 р. троє вищих службовців державної поліції Волинського воєводства закінчили спеціальний підготовчий курс для офіцерів у Головній школі державної поліції [17, 4].

4 січня 1926 р. 30 правоохоронців із Волинського воєводського управління державної поліції відбули на освітній курс для пшодовників до Келецького воєводства, а 8 серпня того ж року на Волинь зі спеціального курсу при Кінному дивізіоні державної поліції м. Варшави повернувся старший пшодовник П. Дженгелевський із Рівненського повітового управління державної поліції [13; 17, 65].

Освітню функцію виконувала також поліцейська преса, зокрема газети “На посту” та “Газета адміністрації та державної поліції”. Ці періодичні видання нерідко публікували матеріали щодо організації поліції, нормативно-правової бази діяльності, експертизи озброєння, дактилоскопії та ін. Наприклад, тижневик “На посту” започаткував на своїх шпальтах публікацію офіційної програми підготовки правоохоронців, яка була затверджена Головним управлінням державної поліції.

Окружний комендант поліції інспектор В. Ступницький у березні 1921 р. наказав своїм повітовим колегам “проконтролювати передплату газети «На посту» рядовим складом поліції”. Крім того, В. Ступницький рекомендував офіцерському складу передплачувати “Газету адміністрації та державної поліції”, яка на його думку, “вміщувала багатий фахово-науковий матеріал” [23, 2]. Ковельський повітовий комендант надкомісар В. Шпорек рекомендував підлеглим службовцям робити підшивки тижневика “На посту” задля подальшого використання як підручника вміщеної тут навчальної програми [18, 19].

За офіційною статистикою, на листопад 1925 р., серед штату державної поліції Волинського воєводства професійну підготовку пройшло 74 % офіцерів і лише 31 % рядових службовців [24, 80].

Рівень професійної підготовки службовців державної поліції перевіряли й оцінювали повітові та окружні поліцейські керівники. Характеризуючи стан освітньої підготовки поліцейських, керівник Луцького повітового управління державної поліції підкомісар М. Піотровський у наказі від 31 березня 1922 р. наголошував на тому, що у правоохоронців незадовільним є рівень знань нормативно-правової бази діяльності, а також правил поведження зі зброєю. М. Піотровський зазначив, що деякі поліцейські не вміють швидко читати, писати та рахувати [25, 2]. Воєводський комендант Ч. Грабовський у серпні 1925 р. також відзначав, що виявом недосвідченості рядових поліцейських є слабе знання ними нормативно-правової бази діяльності [26, 1].

Нагадаємо, що окрім спеціальних навчальних курсів у Острозькій поліцейській школі, службовці державної поліції Волинського воєводства брали участь у спеціальних навчальних заходах, які відбувалися на базі дільниць та комісаріатів. В одному зі службових звітів за 1924 р. комендант Рівненського повітового управління державної поліції Л. Абчинський скаржився окружному керівництву на незадовільний рівень освітньо-виховного процесу на теренах низових правоохоронних ланок. На думку Л. Абчинського, такий стан справ був пов'язаний із відсутністю викладацьких навиків у комендантів дільниць, а також небажанням самих службовців поліції підвищувати свої професійні уміння [27, 14].

Виконувач обов'язків воєводського коменданта державної поліції Ч. Грабовський у травні 1926 р. відмітив, що значна частина рядового складу з різних причин не відвідує навчальні заходи, які проводилися на базі дільниць та комісаріатів. На його думку, відсутність можна було “ліквідувати” лише інтенсивним індивідуальним вивченням пропущеного матеріалу [28, 4]. У травні 1926 р. відбулася перевірка діяльності курсів для нижчих службовців державної поліції при 1-му комісаріаті державної поліції Рівного. Її результати засвідчили незадовільний рівень умінь поліцейських поводитися із вогнепальною зброєю [29, 5].

Недостатній рівень професійної підготовки мав і об'єктивні причини, зокрема масові звільнення з рядів поліції працівників, які вже пройшли необхідну освітню підготовку, використання поліцейських під час навчальних курсів для наведення порядку, забезпечення законності та ін. [24, 79]. Протягом 1926 р. фінансування освіти поліцейських було зменшено на 50 %, що теж не могло не позначитися на її якісному рівні [30, 60–64].

Культурне життя. До основних проявів культурного життя корпусу державної поліції Волинського воєводства можна віднести діяльність мережі бібліотечних закладів, різноманітних творчих гуртків за інтересами, спортивних гуртків та ін.

Першу “поліцейську бібліотеку” на Волині організовано у вересні 1922 р. силами правоохоронців Кременецького повіту. Ініціатором її створення був тодішній повітовий комендант поліції С. Горчинський [31, 4]. Метою цієї установи стало поширення освіти серед особового складу зазначеного повітового управління, а також підвищення його інтелектуального рівня. Коментуючи відкриття бібліотеки у Кременецькому повітовому управлінні державної поліції, окружний комендант В. Гуджевський писав: “Це факт свідчить, що вони (поліцейські. – О. Р.) відчували потребу у книзі і зрозуміли, що лише несення служби, вивчення законів та інструкцій не є достатнім для польського поліцейського. Вони зрозуміли, що польський поліцейський має знати літературу та історію своєї Батьківщини [...]. Перші поліцейські на кресах нашої Батьківщини є її найкращими синами” [10, 115].

Поява бібліотеки при Кременецькому повітовому управлінні державної поліції стала поштовхом для інших структурних підрозділів органів внутрішніх справ щодо закладення книгозбірень. Підтверджують цей факт численні листи, які упродовж вересня–грудня 1922 р. отримувало окружне поліцейське керівництво від підлеглих територіальних структур. У листах повітові управління цікавилися умовами та особливостями створення бібліотек. Кілька активістів Луцького повітового управління особисто звернулися до окружного коменданта з проханням посприяти у створенні бібліотеки [32, 34].

У жовтні 1922 р. відкрито бібліотеку при Волинському окружному управлінні державної поліції у Луцьку [32, 34]. Інвентар цього закладу поповнювався із добровільних щомісячних внесків службовців поліції, що становили 0,5 % місячної заробітної платні. Загальна сума внесків за жовтень 1922 р. становила 958 000 марок, що дало змогу придбати 100 книг. Право користуватися бібліотечними фондами мали не тільки службовці поліції та члени їхніх родин, а також інші охочі.

У 1924 р. функції хранителя бібліотеки при Волинському окружному управлінні державної поліції виконував старший постерунковий Ф. Куява. Службовці поліції користувалися фондами зазначеного закладу безкоштовно. Водночас у книгозбірні нараховувалося 150 читачів із-поза правоохоронного корпусу, для яких користування одним примірником книги впродовж місяця коштувало 1,5 злото. У фондах бібліотеки зберігалось 2500 книг та газет на загальну суму 6300 злотих [33, 16]. У другому кварталі 1925 р. мережею бібліотек були охоплені вже всі повітові управління державної поліції Волинського воєводства [17, 4]. Нагляд за діяльністю кожної бібліотеки здійснювало виборне керівництво та ревізійна комісія.

Завдяки матеріальній допомозі Волинського воєводського управління державної поліції постала бібліотека і при окружній поліцейській школі в Острозі. Читачем цієї бібліотеки міг стати будь-який службовець поліції, який щомісяця вносив визначену платню, яка використовувалася для придбання нової літератури.

25 січня 1925 р. комендант Ковельського повітового управління державної поліції підкомісар В. Клечевський затвердив графік роботи місцевої бібліотеки, а також порядок обслуговування читачів. Видача літератури терміном на 14 днів проводилася три дні в тиждень (у понеділок, середу і п'ятницю) з 15-ї до 16-ї години. В. Клечевський також суворо заборонив позичати літературу третім особам [34, 5].

10 лютого 1925 р. окружний комендант В. Гуджевський одержав листа від редактора “Газети адміністрації та державної поліції” Е. Грабовецького з інформацією про намір цієї газети видати ілюстрований додаток, присвячений поліції Волинського воєводства. Водночас Е. Грабовецький зобов'язав окружного коменданта реалізувати 300 примірників зазначеного ілюстрованого видання серед волинських правоохоронців, щоб покрити друкарські витрати [35, 9].

Серед інших проявів культурного життя службовців державної поліції Волинського воєводства можна відзначити діяльність поліцейського оркестру при Рівненському повітовому управлінні державної поліції під керівництвом старшого пшодовника П. Дженгелевського. Музичні інструменти для оркестру (на суму 4200 злотих) були закуплені з коштів фонду місцевої поліцейської бібліотеки [33, 16].

Футбол був найпопулярнішим видом спорту серед поліцейських Волинського воєводства [36, 17]. Перший у регіоні поліцейський футбольний клуб постав при Рівненському повітовому управлінні державної поліції у червні 1923 р. Спочатку його членами стали 12 осіб. У 1925 р. при

фінансовій допомозі місцевої поліцейської бібліотеки цей клуб придбав кілька комплектів спортивної форми та взуття [33, 34].

Наприкінці 1922 р., з ініціативи окружного коменданта В. Гуджевського було засновано Товариство тверезості службовців державної поліції Волинського 13-го округу. Він звернувся за моральною та матеріальною підтримкою у цьому питанні до Міністерства охорони здоров'я. За визначенням коменданта, головним завданням цього утворення стала "охорона поліцейських від негативних наслідків уживання алкоголю" [37, 25].

Висновок. Отже, система освіти службовців державної поліції складалася із трьох основних типів шкіл – Головної школи для вищих службовців, окружних (воєводських) шкіл та шкіл при повітових управліннях державної поліції. На Волині окружна поліцейська школа, яка здійснювала підготовку рядового складу працівників органів внутрішніх справ, розміщувалась у м. Острозі. Наприкінці 1925 р. професійну підготовку пройшло 74 % офіцерів та 31 % рядових службовців державної поліції Волинського воєводства. Серед основних проявів культурно-освітньої діяльності правоохоронців можна відзначити функціонування мережі поліцейських бібліотек, оркестру при Рівненському повітовому управлінні державної поліції, а також Товариства тверезості службовців державної поліції Волинського 13-го округу.

Джерела та література

1. Ustawa z 24 lipca 1919 r. o Policji Państwowej // Dziennik Praw Państwa Polskiego. – 1919. – № 61. – Poz. 363.
2. Monitor Polski. – 1919. – № 228.
3. Archiwum Akt Nowych. – Zesp. 349. – Sygn. 84.
4. Litwiński R. Policja Państwowa w województwie lubelskim w latach 1919–1939 / Litwiński R. – Lublin, 2001.
5. Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.), ф. 86, оп. 3, спр. 1.
6. Peplowski A. Rozwój organizacyjny szkolnictwa policyjnego w II Rzeczypospolitej / A. Peplowski // Przegląd Policyjny. – 1991. – № 1.
7. Державний архів Волинської області (Держархів Волинської обл.), ф. 45, оп. 1, спр. 4.
8. Rozkaz dzienny Komendanta PP XIII Okręgu w Łucku № 12 z dnia 9 marca 1926 r. – Łuck, 1926.
9. Держархів Рівненської обл., ф. 23, оп. 1, спр. 3.
10. Держархів Волинської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 22.
11. Держархів Рівненської обл., ф. 324, оп. 2, спр. 1.
12. Gazeta Administracji i Policji Państwowej. – 1923. – № 48.
13. Держархів Рівненської обл., ф. 305, оп. 3, спр. 1.
14. Держархів Рівненської обл., ф. 324, оп. 2, спр. 1.
15. Rozkaz dzienny Komendanta PP XIII Okręgu w Łucku № 3 z dnia 20 lutego 1925 r. – Łuck, 1925.
16. Держархів Рівненської обл., ф. 86, оп. 3, спр. 1.
17. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 912.
18. Держархів Волинської обл., ф. 115, оп. 1, спр. 4.
19. Rozkaz dzienny KWPP w Łucku № 1 z dnia 1 stycznia 1926 r. – Łuck, 1926.
20. Rozkaz dzienny KWPP w Łucku № 3 z dnia 20 lutego 1926 r. – Łuck, 1926.
21. Rozkaz dzienny Komendanta PP XIII Okręgu w Łucku № 17 z dnia 14 maja 1926 r. – Łuck, 1926.
22. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 1077.
23. Rozkaz dzienny Komendanta PP XIII Okręgu w Łucku № 5 z dnia 5 marca 1921 r. – Łuck, 1921.
24. Litwiński R. Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne / Litwiński R. – Lublin, 2007.
25. Держархів Волинської обл., ф. 45, оп. 1, спр. 116.
26. Rozkaz dzienny Komendanta PP XIII Okręgu w Łucku № 32 z dnia 21 sierpnia 1925 r. – Łuck, 1925.
27. Держархів Рівненської обл., ф. 86, оп. 6, спр. 1.
28. Rozkaz dzienny KWPP w Łucku № 18 z dnia 26 maja 1926 r. – Łuck, 1926.
29. Держархів Рівненської обл., ф. 112, оп. 1, спр. 41.
30. Gazeta Administracji i Policji Państwowej. – 1927. – № 1.
31. Przegląd Wołyński. – 1929. – № 33 (268). – 11 sierpnia.
32. Держархів Рівненської обл., ф. 134, оп. 1, спр. 32.
33. Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 4а, спр. 47.
34. Держархів Волинської обл., ф. 308, оп. 1, спр. 4.
35. Держархів Волинської обл., ф. 126, оп. 1, спр. 11.
36. Na Posterunku. – 1930. – № 42. – 18 października.
37. Держархів Волинської обл., ф. 45, оп. 1, спр. 117.